

5. Vergun L. I. Perekladna vzayemovidpovidnist anglijskoyi ta ukrayinskoyi osvithnoyi leksyky : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : specz. 10.02.16 "Perekladoznavstvo" / L. I. Vergun. – K., 2004. – 20 p.
6. Savchuk O. Koncept osvity na shpaltah chasopysu «Ukrayinskyj Golos» (Vinnipeg, Kanada) [Electronic resource] / O. Savchuk // Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo universytetu. Seriya : Filologiya. Socialni komunikatsiyi. – 2013. – Vyp. 2. – P. 170–174. – Access : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2013_2_31.
7. Studenstkyi internet-zhurnal "Osvita ta..." [Electronic resource]. Access : <http://www.osvitata.com/>

УДК 811.112

МОВНІ КОНТРАСТИ ЯК ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В МОВНО-ХУДОЖНІЙ СИСТЕМІ В. А. ЧАБАНЕНКА

Сірик С. В., к. філол. н., доцент

*Медичний коледж Запорізького державного медичного університету
вул. Космічна, 2в, м. Запоріжжя, Україна*

siryk_svitlana@i.ua

У статті зроблено спробу проаналізувати характерні для мовотворчості Віктора Антоновича Чабаненка експресивні засоби, побудовані на контрастуванні мовних одиниць. Досліджується експресивність на ґрунті контрастування різностильових, різносистемних мовних одиниць, експресивність як результат контрастування логічно й семантично різнопланових мовних елементів, фразеологізмів. Аналізується специфіка введення мовних контрастів до семантичного контексту.

Ключові слова: мовний контраст, експресивність, ідіостиль.

ЯЗЫКОВЫЕ КОНТРАСТЫ КАК СПОСОБЫ ЭКСПРЕССИВНОСТИ В ЯЗЫКОВО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ В. А. ЧАБАНЕНКО

Сирьк С. В.

*Медицинский колледж Запорожского государственного медицинского университета
ул. Космическая, 2в, г. Запорожье, Украина*

В статье рассматриваются результаты исследования экспрессивных средств, созданных на контрасте языковых единиц. Исследуется экспрессивность на основе контраста разностилевых языковых единиц, разносистемных языковых единиц, экспрессивность как результат контраста логично и семантических разноплановых языковых элементов, фразеологизмов. Анализируется специфика ввода языковых контрастов в семантический контекст.

Ключевые слова: языковой контраст, экспрессивность, идиостиль.

LANGUAGE CONTRAST AS A MEANS EXPRESSIVITY IN LINGUISTICALLY-ART SYSTEM V. A. CHABANENKA

Siryk S. V, Candidate of Philology, Associate Professor

*Medical College Zaporizhzhya State Medical University
Kosmichna str., 2v, Zaporizhzhya, Ukraine*

In article is made attempt to analyse characteristic for linguistic creativity Viktor Antonovich Chabanenko expressive means, are constructed on contrasting language units. Objective of article is identify and analysis of features poetic individual style known linguist and writer V. A. Chabanenko, in particular researches of use in language work of the artist emotionally-expressive lexicon, constructed on the contrast of different styles, different system language units, logically and semantically diverse linguistic elements, phraseological units, finding-out its expressive potential.

The analysis of poems of poetic collections of V. A. Chabanenka "Orataniya", "the Cathedral of my soul", "In an eternal duel", "On a visit at your youth" allows speaking about wide use by the author expressive on the basis of contrast different styles of language units. The given contrast is shown in opposition, comparison and collision

different styles and logically, semantically and structurally diverse linguistic elements, the combining different styles elements in structure of one offer creates expression powerful force.

By the author are used as continuous and are dismembered different styles contrasts.

A different style contrast stylistically and structurally connects the text, expands its emotional palette, sates with its lexico-semantic shades.

The analysis of poetic works of V. A. Chabanenka has shown, that the artist, according to the creative plan actively enters into a fabric of the poetic text contrast different system elements: elements of the Ukrainian literary language with elements of other systems: with elements Ukrainian territorial, social dialects, with elements of foreign languages.

Expressive-stylistic effects, created by such collisions, comparisons or oppositions are extremely varied and picturesque.

The researcher and the expert on language Victor Antonovich actively uses in poetic works contrasting logically and semantically diverse linguistic elements. And this, unexpected for the reader of collision of words, word-combinations, that belonging to different logical planes, makes the poetry original, stylistically expressive and emotionally strained. Such contrasts the author creates philosophical and pathos, festive, humorous, sarcastically satirical shades.

One of the favorite methods of contrast V. A. Chabanenka is collision specific with abstract, which makes an especially strong impression upon the reader.

Expression, engendering logically and semantically diverse collisions the known explorer of stylistics often strengthens amplification or gradation of contrasting elements.

Often she amplifies at the author rhyme.

For linguistic creativity V. A. Chabanenka is often used are expressive contrasts, that are based on a complex interlacing and clashes logically diverse logically diverse semantic and stylistic shades.

For idiostyle famous collector and explorer living national language is characteristic active introduction in poetic works of phraseological units which in themselves is a source of expressive potential.

Linguistic contrasts of poetic works of V. A. Chabanenka - product of his linguistic creativity, stylistically strong and defined a high intellectual level.

The real master of an art word V. A. Chabanenko in his works addresses to the thoughtful reader-patriot.

Key words: linguistic contrast, expressiveness, idiostyle.

Стаття продовжує цикл публікацій, присвячених поетичній мовотворчості вченого і письменника В. А. Чабаненка, його новаторству в пошуку незвичних форм, образів, вмінню експериментувати з поетичною мовою, розширенню словесної палітри за рахунок виражально-зображальних, експресивних засобів української мови.

Метою статті є виявлення та аналіз особливостей поетичного ідіостилію відомого мовознавця та поета В. А. Чабаненка, зокрема дослідження використання в мовотворчості митця емоційно-експресивної лексики, експресивності, побудованої на контрастуванні різностильових, різносистемних мовних одиниць, логічно й семантично різнопланових мовних елементів, фразеологізмів, з'ясування експресивного потенціалу цих одиниць.

Започаткована працями видатного мовознавця О. О. Потебні, порівняно молода галузь українського мовознавства – лінгвостилістика привертала увагу багатьох учених. Вагомий внесок у її розбудову зробили Л. А. Булаховський, В. С. Ващенко, С. Я. Єрмоленко, М. А. Жовтобрюх, А. П. Коваль, В. М. Русанівський, І. Г. Чередниченко, В. А. Чабаненко та інші науковці.

Виразність є можливою завдяки структурній організації української мови. Експресивність “знаходить собі опору в контрастуванні, варіюванні та нормалізації мовних одиниць” [1, с. 13]. Наявність у мові контрастних елементів спричинена історичним розвитком мови, системністю мовних явищ, є водночас формою взаємозв'язку мовних елементів. Існуючи об'єктивно в мові, мовні контрасти використовуються мовцями суб'єктивно. Проблема мовних контрастів цікавила багатьох дослідників. Мовні контрасти і мовленнєва експресія докладно розглянуті професором В. А. Чабаненком у науковій праці “Стилістика експресивних засобів української мови”. Видатний учений не лише здійснив аналіз виражально-зображальних, експресивних засобів української мови у зв'язку з тими основами, на яких вони виникають у мовленнєвій практиці людини, але як митець сам надзвичайно віртуозно володів “одним із могутніших способів поетичного малювання” [1, с. 15].

Дослідження віршів поетичних збірок В. А. Чабаненка “Оратанія”, “Собор душі моєї”, “У вічному двобої”, “В гостях у юності твоєї” дає змогу говорити про широке використання автором протиставлення, зіставлення та зіткнення різностильових і логічно, семантично та структурно різнопланових лексичних одиниць з метою створення експресії потужної сили.

Поєднання різностильових елементів у складі одного речення створює експресію потужної сили. Характерною ознакою мовотворчості В. А. Чабаненка є зіставлення чи протиставлення поетичних і розмовно-просторічних елементів: *Дядьку Сонце, дайте злата: Женихатися охота!* [2, с. 59]¹; конфесійної та розмовно-просторічної лексики: *Я до Божої никну стопи: Серце вдячності повне по вінця За широкий Дніпро, за роздольні степи, За судьбу орія-українця* [2, с. 7]; термінологічних та розмовно-просторічних елементів: *Побуваю у всіх я світах, Всі орбіти космічні спізнаю – Заячу-застогну, мов поранений птах, Але ні, серед зір не сконаю!* [2, с. 7]; офіційно-ділових та розмовно-просторічних елементів: *Називають нас бюрократами Ми – флюгери іржаві, Підмога державі. Зримо ми рай згори. Дери! Бери!..* [3, с. 47]²; публіцистичних та розмовно-просторічних елементів: *Мені ж усе здається, Що кров то, кров то лється З великої руїни, Із серця України В помийницю прогресу. (Прогресу?!)* [3, с. 52]; поетичних елементів із термінологічними: *Вирує степ наш яворовий – Вкраїни вічний космодром* [2, с. 8]; *Розгін космічної доби – І велич тихо-соборова!* [2, с. 17]; термінологічних, поетичних та розмовно-просторічних елементів: *Нейтронний Космос пильно загляда У наші збасаврючені обличчя* [2, с. 39]; термінологічної та конфесійної лексики: *Прийде час – я здіймусь, полечу У безмір'я високо-високо, Та тебе, як маяк, як вівтарну свічу, Пильнуватиме скрізь моє око* [2, с. 7].

Такі поєднання використовуються автором, звісно, не випадково, а з метою змалювання багатогранності буття, нашої відповідальності за все, що відбувається. Поетом використовуються як суцільні, так і розчленовані різностильові контрасти. Різностильовий контраст стилістично і структурно з'єднує текст, розширює його емоційну палітру, насичує його лексико-семантичними відтінками.

Аналіз поетичних творів В. А. Чабаненка показав, що митець, відповідно до творчого задуму, активно вводить у тканину віршованого тексту контрастування різносистемних елементів: елементів української літературної мови з елементами інших систем. З елементами українських територіальних діалектів: *Стріла Галя тітку Пріську: – Не забудьте ж про підписку!.. – Що ти! Що ти!.. Не забуду!.. Бо яким же бісом буду Загортать харчі Хведоту, Як ітиме на роботу?! [3, с. 53]. З елементами соціальних діалектів: *На здивоване сонце плюють І на діву страмотнії похвалки гонять* [2, с. 11]. З елементами іноземних мов та оказіоналізмами: *У Брехію намітили турне І ждуть, що деспот їм хоч кісточку обгризти З помийниці межі очі штурне* [3, с. 50]. Експресивно-стилістичні ефекти, створювані такими зіткненнями, зіставленнями чи протиставленнями надзвичайно різноманітні і колоритні.*

Дослідник і знавець мови Віктор Антонович активно використовує у віршованих творах контрастування логічно і семантично різнопланових мовних елементів. І це, несподіване для читача зіткнення слів, словосполучень, що належать до різних логічних площин, робить поезію оригінальною, стилістично виразною та емоційно напруженою. Такими контрастами автор створює філософсько-пафосні, урочисті відтінки: *У Всесвіті – розгойданій Часом колиці – Лежить Тримільярднорічна пестунка Сонця – Голубоока Земля* [3, с. 36]. Гумористичні відтінки: *Ми славим Моцарта й Монюшка, Співаєм “Мішку” та “Андрюшку”* [3, с. 46]. Саркастично-сатиричні відтінки: *Не на Голготу, не для страти, А для всесвітньої хули Царями скоплені кастрати В гарем московський повели Пояничарену Вкраїну* [3, с. 36].

¹ Цитовано за виданням: Віктор Чабаненко. Оратанія. Поезії. – Запоріжжя, 2004. – 70 с.

² Цитовано за виданням: Чабаненко В. Собор душі моєї: Поезії, поетичні переклади. - Запоріжжя, 1998. – 96 с.

Одним із улюблених прийомів контрастування у В. А. Чабаненка є зіткнення конкретного з абстрактним, що справляє особливо сильне враження на читача. *Пропащий син, що в серці не зберіг Отця свого напутнє добре слово, Що зайдою ступа дурноголово На зчовганий чужий йому поріг* [3, с. 17]. Експресію, породжувану логічно і семантично різноплановим зіткненням, відомий дослідник стилістики часто підсилює ампліфікацією або градацією контрастуючих елементів. Часто вона підсилюється в автора супровідною антонімізацією, римою. *Палаці зводимо, світлиці, Суди, казарми і в'язниці* [3, с. 45]. *Там – келих щастя повен вищерт, А тут – нещастя, мука, смерть* [2, с. 52].

Інколи при передачі неочікуваного, на який, здавалося б, ніхто не сподівався, результату, у вислові із семантично різноплановими складниками митець використовує три крапки, які передують нелогічному елементові, що змушує читача звернути на нього особливу увагу. *Я їхав до Львова і думав: побачу Тут стан українства, фортецю з фортець... Приїхав – побачив... кошару добрячу Й отару покірних, незрячих овець* [4, с. 48]³.

Завдяки своєму неперевершеному відчуттю мови, В. А. Чабаненко надзвичайно скрупульозно та влучно добирає лексику. У логічно різнопланові відношення у його поетичних творах вступають не лише слова-загальні назви, а й власні, зокрема топоніми та антропоніми. При цьому амплітуда стилістичних відтінків коливається від урочистості, романтичності, піднесеності до іронії, гумору, пародійності, сатири. Для поезій досліджуваних збірок характерне зіставлення, протиставлення топонімів (ойконімів, гідронімів, оронімів). Ці назви у ліриці набувають символічного звучання. Серед них як сучасні назви, так і стародавні найменування: *Ой Оратаніє, Ти над Росавою Сіяла славою, Коли за Ічнею Була ще ніч* [2, с. 6]; *Тієї осені помер Великий Луг, Пішла на дно сплюндрована Гілея...* [2, с. 27]. Визнаний митець слова В. А. Чабаненко часто вдається до зіставлення топонімів та теонімів: *Під ясным ликом Світовіда, Що все горить – і не згора, Цілує волю Припонтида Вустами сивого Дніпра* [2, с. 8]. Для ідіостилю В. А. Чабаненка властивим є активне зіставлення топонімів та антропонімів, що мають для України символічне значення: *Стоять на Хортиці дуби, Неначе вої Святослава* [2, с. 16].

Відомий мовознавець досить активно залучає зіставлення, протиставлення власних назв відомих історичних, культурних діячів із назвами загальними. Причому таке протиставлення антропонімів, різних у хронологічно-історичному плані, які символізують шляхетність, боротьбу за незалежність, прогрес, звитягу, лексемам-загальним назвам, що є символами зла, підлості, нищості. Автор навмисне не називає їхніх імен, бо вони на це не заслуговують: *Вже мужів пізнаю, що попереду нього ступають: Кий, Гатило, а то Святослав, Морозенко, Богун і Хмельницький, Кальницьевський Петро і Шевченко Тарас, А за ними – ще сотні лицарства!* [2, с. 11]. *Наближається набрід якийсь навісний, І ведуть його хижі потвори* [2, с. 11].

Мовотворчості В. А. Чабаненка властиве подання розгорнутих антонімічних полотен, для яких притаманне протиставлення урочисто забарвлених лексем символічного значення лексемам зниженого плану: *Дивиться діва на захід, туди, Звідки рушення йде многолюдне, врочисте... Зі сходу вже інший похід Наближається набрід якийсь навісний* [2, с. 10]. У контрастному протиставленні змальовано і закінчення проходження: *З даліни прибули – і пішли в даліну, – Тільки спомин та мрія в тумані* [2, с. 11]; *Дикий натовп пройшов і пощез, – Тільки вовк десь завив сумовито...* [2, с. 12].

Оригінально використовуються автором у поезії зіставлення власних назв відомих історичних постатей, біблійних власних назв та загальних найменувань: *На ньому тризуб золотий І серп, і плуг, і срібні чаши. Ні гот, ні Мешех, ні Батий Не владні взять клейноди наші!* [2, с. 9].

³ Цитовано за виданням: Чабаненко В. У вічному двобої: Поезії, поетичні переклади. – Запоріжжя, 2000. – 100 с.

Для змалювання трагічності всесвітньої історії автором використано протиставлення антропонімів з різним символіко-семантичним наповненням: *Німує атомом заглушений Бетховен. Хрестами судними покрили Землю Лінчі. ... Каліки дьогтем підквацьовують да Вінчі. По торгах Юди совість рознесли. Ейнштейна мозок знюхали осли, Лакузи брехнями споганили Тараса...* [3, с. 27].

Часто використовуються в поезії топоніми-символи трагічних подій всесвітньої історії, які автор, для надання їм узагальненого значення 'місця страти борців зі злом', вживає у множинній формі: *Якби нараз воскресли всі пророки, Оті, що їх потоплено у Тібрах, Оті, що їх замучено в Сибірах, Оті, що їх спалили в Орлеанах, Оті, що їх убили в Колізеях, Оті, що їх струїли в Бухенвальдах!* [4, с. 10].

Змальовуючи нашу величну і трагічну історію, підкреслюючи непереможність нашого народу, В. А. Чабаненко уводить у канву віршованого твору гідроніми, які є символами різних частин України, окрім того, використовує старовинну назву Чорного моря: *Аж поки Дніпр з Десною не обнявся Й не злився з Бугом, Доном і Дунаєм. І покотились грізно морем Руським Могутні хвилі помсти і розплати* [4, с. 13].

Для змалювання і донесення до читача власної громадянської позиції митець практикує зіставлення біблійних топонімів та історичних антропонімів: *Щодень мене ти зводиш на Голготу, У жертву кидаєш Пилатові-одчаю* [3, с. 24]

Надзвичайно цікавими є розлогі конструкції зіставлень топонімів, що символізують трагічні сторінки історії України. Ці лексеми подаються автором у словосполученні із дієсловами-синонімами, що надає вислову потужної експресії: *Тужу у Кодні, плачу в Берестечку, Квилю у Крутах, млію у Полтаві, Кроплю сльозами Канів і Батурин. В Чорнобилі й на Тузлі проклінаю Запроданців... Болять мені Пороги й Луг Великий, Затоплені-замулені болотом, І Хортиця болить мені стражденна, Поранена, обснована дротами* [2, с. 19].

Для мовотворчості В. А. Чабаненка притаманне активне вживання експресивних контрастів, що ґрунтуються на складному переплетенні і зіткненні логічно різнопланових семантико-стилістичних відтінків. У межах окремого слова такі контрасти зумовлені нелогічним зіткненням семантики негативного емоційного плану з пестливістю, що забезпечується відповідними суфіксами. Таке, здавалося б, протиприродне поєднання створює потужний стилістичний ефект. Ці внутрішні контрастні утворення притаманні для української народної творчості, а отже, віршовані рядки поезій автора сприймаються як фольклорні: *Ой моренько, ой горенько! Ой, кароньки з-за хмароньки! За мученьку-розпученьку* [2, с. 22]; *Поламанії рученьки Від горенька-розпученьки* [5, с. 18]⁴.

Для ідіостилію відомого збирача і дослідника живої народної мови притаманне активне введення до віршованих творів фразеологізмів, які самі по собі є джерелом експресивного потенціалу. В. А. Чабаненко досить часто використовує зміну форми та експресивно-стилістичних якостей відомого фразеологізму, яка здійснюється шляхом розширення його за рахунок нових лексичних компонентів, що зумовлюються логіко-структурними умовами контексту: *Мені не соромно дивитись У мамині очі...* [3, с. 18]; *Не ятри, батьку, мої старі рани* [2, с. 14]; *А ти мерцій утяв Поему, Приклавши сіль до свіжих ран* [3, с. 38]; *Сміятись будем ще й на кутні* [3, с. 46]; *У Сірка очей ми позичили; Деримо горла й хижі ротуки, Наїдаємо все животуки* [3, с. 47].

З метою посилення виразності мовлення автор вдається до свідомого відхилення від нормативної форми фразеологізму. Найчастіше замість одних, узвичаєних, складників фразеологізму підставляє інші, нові, незвичні: *З усіх уміючи дери, Не вішай, брате, вуха!* [3, с. 48]; *Питаєш: "Совість?" ...За нею біс нехай зітха, – Продай за три копійки!* [3, с. 48]; *Заплющ на все очиці* [3, с. 48].

⁴ Цитовано за виданням: Чабаненко В. В гостях у юності твоєї: Поезії, поетичні переклади. – Запоріжжя, 1999. – 42 с.

У поетичній мовотворчості В. А. Чабаненка фразеологізми використовуються з різними стилістичними настановами. Вони є потужним контрастним джерелом у віршованому творі, посилюють образність, похваляють виклад, створюють відповідний колорит, служать засобом стилізації під усну розповідь, мовної характеристики героїв. Нерідко вони є виразним композиційним компонентом твору: починають твір або окремі частини його, чітко формулюють основну думку, ідею твору; закінчуючи твір, містять висновки.

Отже, контрасти, створені В. А. Чабаненком у віршах збірок поезій “Оратанія”, “Собор душі моєї”, “У вічному двобої”, “В гостях у юності твоєї”, ґрунтуються на протиставленні, зіставленні різностильових різносистемних і логічно, семантично та структурно-різнопланових одиниць. Важливу роль у поетичній мовотворчості митця відіграють комбіновані контрасти, що контрастують водночас за кількома ознаками. Лінгвостилістичний контраст не лише виступає джерелом експресії, а є фактором, що сприяє структурній монолітності та чіткості речення, впливає на структурну й естетичну функцію мовлення. Контрасти розраховані на творче мислення того, хто сприймає поетичні твори. Використані автором з лінгвостилістичною метою, створені за допомогою контрастування різностильових слів контрасти мають експресивність надзвичайної потужної сили. За допомогою контрастів автор створює експресію урочистості, іронії, сарказму. Лінгвостилістичні контрасти поетичних творів В. А. Чабаненка – продукт його мовотворчості, стилістично вагомі та визначаються високим інтелектуальним рівнем. Справжній майстер художнього слова В. А. Чабаненко у своїх творах звертається до вдумливого читача-патріота. Лінгвостилістика контрастів залежить від майстерності автора, відбиває тонкі і складні нюанси авторського стилю, його художньої манери. Показово, що експресивний контраст здатний наснажити художній текст, зцементувати не лише уривок, а й увесь художній твір. Лінгвостилістичні контрасти роблять мовну систему мобільною, спричиняють її розвиток. Вони є тими факторами, що впливають на розвиток і збагачення експресивних засобів сучасної української загальнонародної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови : [монографія] / Чабаненко Віктор Антонович. - Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2002. – 351 с.
2. Чабаненко В. Оратанія : [поезії] / Чабаненко Віктор Антонович. – Запоріжжя : Стат і К°, 2004. – 70 с.
3. Чабаненко В. Собор душі моєї : [поезії, поетичні переклади] / Чабаненко Віктор Антонович. - Запоріжжя : ТОВ Альтернатива, 1998. – 96 с.
4. Чабаненко В. У вічному двобої : [поезії, поетичні переклади] / Чабаненко Віктор Антонович. – Запоріжжя : Стат і К°, 2000. – 100 с.
5. Чабаненко В. В гостях у юності твоєї : [поезії, поетичні переклади] / Чабаненко Віктор Антонович. – Запоріжжя : Стат і К°, 1999. – 42 с.

REFERENCES

1. Чабаненко, Віктор. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002.
2. Чабаненко, Віктор. Оратанія: Поезії. Запоріжжя: Стат і К°, 2004.
3. Чабаненко, Віктор. Собор душі моєї: Поезії. Поетичні переклади. Запоріжжя: ТОВ Альтернатива, 1998.
4. Чабаненко, Віктор. У вічному двобої: Поезії. Поетичні переклади. Запоріжжя: Стат і К°, 2000.
5. Чабаненко, Віктор. В гостях у юності твоєї: Поезії. Поетичні переклади. Запоріжжя: Стат і К°, 1999.